

Jarosław Lisica

Rola miłosierdzia w wychowaniu moralnym

Studia Włocławskie 18, 75-86

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JAROSŁAW LISICA

ROLA MIŁOSIERDZIA W WYCHOWANIU MORALNYM

„Umysłowość współczesna, może bardziej niż człowiek przeszłości, zdaje się sprzeciwiać Bogu miłosierdzia, a także dąży do tego, ażeby samą ideę miłosierdzia odsunąć na margines życia i odciąć od serca ludzkiego”¹.

Rok Miłosierdzia (8 XII 2015 – 20 XI 2016) jest dobrą okazją do refleksji nad nowym sposobem patrzenia na *homo socialis*, a w konsekwencji również na jego wychowanie moralne²; w tym kontekście rodzi się także pytanie o rolę miłosierdzia w kształtowaniu rozwijającej się osoby. Pomimo iż pojęcie „miłosierdzie” znajduje dość szerokie zastosowanie wychowawcze, to jednak – jak zauważa Walter Kasper – istnieje swoisty deficyt teologicznej refleksji na temat istotnej wartości miłosierdzia w życiu człowieka³. W tej perspektywie istnieje pilna potrzeba podjęcia na nowo refleksji nad rolą miłosierdzia w wychowaniu moralnym.

Zarówno „miłosierdzie” jak i „wychowanie moralne” to zagadnienia dość obszernie omawiane w wielu dziedzinach teologicznych. Dlatego, z uwagi na charakter artykułu, zostaną jedynie zasygnalizowane wybrane wymiary i aspekty analizowanych pojęć. Celowo też zostaną pominięte szczegółowe analizy biblijne chrześcijańskiego miłosierdzia. Taki zabieg

---

KS. JAROSŁAW LISICA – dr; kapłan archidiecezji gdańskiej, wykładowca w Wyższej Szkole Komunikacji Społecznej w Gdyni, pomorski kapelan wojewódzki strażaków przy Komendzie Wojewódzkiej Państwowej Straży Pożarnej w Gdańsku.

¹ DiM, n. 2.

² Por. M. L e n a, *Wychowawcze powołanie chrześcijaństwa*, ComP, 2(1982), nr 5, s. 26: „Wychowanie chrześcijańskie jest pojęciem, które można zrozumieć wyłącznie odnosząc je do osoby Jezusa Chrystusa, od którego bierze ono swój początek i w którym znajduje zarazem swe pełne odzwierciedlenie”.

³ Por. W. K a s p e r, *Miłosierdzie. Klucz do chrześcijańskiego życia*, Poznań 2014, s. 21.

wydaje się słuszny, by artykuł nie pretendował do wypowiedzi mieszczących się w paradygmacie egzegezy biblijnej. Ograniczenia dotyczące wyboru oraz prezentowanych stanowisk wynikają z zainteresowań badawczych autora.

Zadaniem niniejszego opracowania będzie ukazanie podstawowych kwestii związanych z zastosowaniem paradygmatu miłosierdzia w wychowaniu moralnym oraz próba odpowiedzi na pytanie, jaką rolę pełni miłość miłosierna w kształtowaniu moralnym młodych pokoleń.

1. Ujmowanie miłosierdzia i jego znaczenie dla rozwoju osobowego

Rozwój osobowy to proces dynamiczny, na który składa się wiele czynników wzajemnie siebie warunkujących, gdzie szczególne znaczenie mają najważniejsze podmioty: wychowanek i wychowujący. Ponadto można uwzględnić znaczenie środowiska, w jakim dokonuje się proces formacji osoby. Są nimi: rodzice, szkoła, ojczyzna, naród, państwo, Kościół, a także środki społecznego przekazu. Aby jednak dojrzewanie osoby było pełne, musi być integralne, czyli takie, na które składa się rozwój: fizyczny, intelektualny, społeczny, emocjonalny, religijny, moralny i duchowy⁴. W tym miejscu należy postawić pytanie, jaki jest sens i znaczenie miłosierdzia dla integralnego rozwoju jednostki ludzkiej? Zanim jednak zostanie podjęta próba odpowiedzi na tak sformułowane pytanie badawcze, należy najpierw przypomnieć, czym w ogóle jest miłosierdzie.

Według wielu naukowców, podanie wyczerpującej definicji miłosierdzia jest niezmiernie trudne. W ujęciu teologicznym, miłość miłosierna oznacza akt pomocy potrzebującym z zachowaniem ich godności osobowej, wynikający z wewnętrznego współczucia i miłości bliźniego⁵. Miłosierdzie jest zawsze relacją dwubiegunową, doznaje go zarówno osoba przyjmująca jak i obdarzająca⁶. Według Jana Pawła II miłosierdzie to odkrywanie dobra w sobie i w bliźnich⁷. Czyny miłosierdzia są aktami prawdziwej miłości tylko wówczas, gdy obdarowujący ma przekonanie, że sam zostaje ubogacony przez obdarowywanego⁸. Upraszczając, moż-

---

⁴ Por. A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, Warszawa 2003, s. 29.

⁵ Por. J. Duda, *Miłosierdzie i gospodarka – od gór pobożnych do wspólnego ratowania się w nieszcześciu*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”, 16(2013), s. 201.

⁶ A. Piwoń, *Miłosierdzie w Nowym Testamencie*, w: EK, t. 12, Lublin 2008, kol. 1090.

⁷ Por. DiM, n. 14.

⁸ Por. L. Szubartowski, *O miłosierdziu Boga*, Lublin 2010, s. 124–126.

na przyjąć, że miłosierdzie jest formą pozytywnego ustosunkowania się uczuciowego do drugiego człowieka.

Ponadto nauki teologiczne potwierdzają, że zarówno okazywanie miłosierdzia, jak i samo miłosierdzie wypływa z natury Boga. „Miłosierdzie jawi się jako fundamentalna, a właściwie jedyna płaszczyzna spotkania Boga z człowiekiem w czasie jego ziemskiego pielgrzymowania”⁹, ale także jako płaszczyzna spotkania pomiędzy ludźmi. Aby jednak obdarzyć drugą osobę miłosierdziem, człowiek najpierw musi sam go doświadczyć, a doświadcza tego w spotkaniu z Bogiem bogatym w miłosierdzie. Mimo rozlicznych grzechów Bóg pozwala istnieć ludziom, co więcej przebacza im grzechy i pragnie szczęścia dla każdego człowieka. Na tym właśnie polega głębia Jego miłosierdzia¹⁰. Dlatego, jak zauważa Mirosław Brzeziński, spotkanie z Bogiem miłosierdzia i doświadczenie Jego miłości miłosiernej uczy człowieka, jak obdarzać takim miłosierdziem innych i jak kochać taką miłością. Każdy człowiek powołany jest do miłości, miłosierdzia, do daru z siebie, i jedynie w Bożym miłosierdziu odkrywa, jak powinna być realizowana miłość miłosierna względem drugiego człowieka¹¹.

Na marginesie warto dodać, że historia życia chrześcijan ukazuje także zróżnicowane pojmowanie miłosierdzia jako normy moralnej i jego znaczenia dla rozwoju osobowego człowieka. Wiąże się to bowiem z pojmowaniem Boga oraz założeniami antropologicznymi i ich konsekwencją w życiu moralnym, a wcześniej w wychowaniu moralnym. Społeczeństwo przeszłości – zwłaszcza XIX i XX wieku – jak też wielu współczesnych ludzi sprowadza miłosierdzie do litościwych datków bogatych na rzecz biednych. Przejawy tak rozumianego miłosierdzia najczęściej zakrywały krzywdzącą nierówność społeczną oraz eksponowały różnicę między dobroczyńcą a dobro-biorcą. Innym przykładem zróżnicowanego pojmowania miłosierdzia jest błędna interpretacja ludzkich możliwości, zwłaszcza nauki i techniki, co pozwala człowiekowi czuć się absolutnym panem ziemi. Takie pojmowanie człowieka i jego rozwoju osobowego nie zostawia miejsca dla miłosierdzia, które z kolei wypierane jest przez prawa ekonomiczno-społeczne, kształtujące przekonanie, że człowiek może sam zbudować prawdziwy „raj na ziemi”. Brak zaś owego „raju”

---

⁹ J. Zabiełski, *Prawda ludzkiego losu*, Białystok 2000, s. 124.

¹⁰ Por. A.L. Bławat, *Ewangeliczne miłosierdzie objawiające się w apostołskich zadaniach rodziny*, SnR, 9(2005), nr 2(17), s. 39.

¹¹ Por. M. Brzeziński, *Doświadczenie miłosiernej miłości w życiu rodzinnym*, „Studia Teologiczne”, 26(2008), s. 126.

oraz pogłębiający się kryzys wychowania moralnego niosą ze sobą coraz większe poczucie zagrożenia oraz egzystencjalny lęk¹².

Takie postrzeganie miłosierdzia i jego znaczenia dla rozwoju osobowego spotkało się z weryfikacją w nauczaniu Kościoła oraz jego działalności wychowawczej. Warto wspomnieć, że szczególne dostrzeżenie oraz swoiste odrodzenie miłosierdzia dokonało się w XX wieku. W magisterium Kościoła zapoczątkowała je zwłaszcza encyklika Jana Pawła II *Dives in misericordia* (1980). Rozwój tej problematyki kontynuował papież Benedykt XVI, szczególnie w encyklikach *Deus caritas est* oraz *Caritas in veritate*. Obecnie w Kościele – zwłaszcza w trwającym Roku Miłosierdzia – dokonuje się swoiste ożywienie zarówno prawdą o miłosiernej miłości Boga, jak też wprowadzaniem miłosierdzia jako moralno-społecznej zasady życia chrześcijan¹³.

Ten krótki przegląd pojmowania miłosierdzia i jego znaczenia dla rozwoju osobowego pozwala uznać postulat, by miłość miłosierna znalazła wiarygodne odbicie w życiu każdego człowieka. Mając zatem na uwadze wskazaną powyżej specyfikę rozumienia miłosierdzia, dalszy kierunek analiz skupiać się będzie w głównej mierze już na samym wychowaniu moralnym.

2. Aktualność znaczenia wychowania moralnego

Refleksja nad rozwojem moralnym człowieka oraz nad możliwościami jego wspomagania, a więc wychowaniem moralnym, należy do zadań pedagogiki, które badawczo można realizować na wiele sposobów, m.in.: 1) zastanawiać się nad kondycją moralną dzisiejszego społeczeństwa i argumentować za potrzebą takiego wpływu wychowawczego, który pozwoli wychowankom w zrelatywizowanym świecie odnaleźć i realizować uniwersalne wartości; 2) zadawać pytania o skuteczne metody wychowania moralnego; 3) pytać o miejsce takiego wychowania we współczesnej szkole i innych instytucjach edukacyjnych¹⁴; 4) indagować o rolę, jaką odgrywa miłosierdzie w procesie kształtowania osobowości młodego człowieka¹⁵.

---

¹² Por. J. Zabielski, *Chrześcijańskie miłosierdzie jako personalistyczna zasada życia społecznego*, „Rocznik Teologii Katolickiej”, 8(2009), s. 71–72.

¹³ Por. tamże.

¹⁴ Na temat wychowania we współczesnej szkole katolickiej oraz innych instytucjach edukacyjnych na szczególną uwagę zasługują prace: W. Cichosz, *Pedagogia wiary we współczesnej szkole katolickiej*, Warszawa 2010; tenże, *Możliwości dialogu wychowania chrześcijańskiego ze współczesną edukacją polską*, Pelplin 2013; S. Dziekoński, *Wychowanie we współczesnej szkole katolickiej*, Warszawa 2013.

¹⁵ Por. M. Chutorañski, *Moralność, rozwój moralny, wychowanie moralne*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, 15(2012), nr 2(58), s. 97.

Wychowanie moralne jest jedną ze szczególnie ważnych dziedzin praktyki edukacyjno-wychowawczej. Od jego rezultatów bowiem zależy w znacznej mierze styl funkcjonowania osoby w środowisku społecznym¹⁶. W wychowaniu moralnym występuje oddziaływanie na osobowość wychowanka w taki sposób, aby umiał on odróżniać dobro od zła, wybierać dobro, a odrzucać zło¹⁷. Ponadto proces ten zakłada odwołanie zarówno do sfery intelektualnej wychowanka, jak i do jego emocji i woli. Zaangażowane są tu takie sekwencje psychiczne, jak: intuicja, empatia, myślenie, wyobraźnia itp. Wychowawca nie tylko stwarza sytuacje edukacyjne, ale także oddziałuje na wychowanka słowem oraz własną postawą wobec innych ludzi, świata przyrody czy wartości kultury¹⁸.

Obecnie wychowanie moralne stało się potrzebą, o której nie trzeba nikogo przekonywać. Jego oczywistość i aktualność najlepiej ukazują się wówczas, gdy obserwuje się sposób życia w obszarze gospodarczym, rodzinnym, społecznym czy politycznym w dobie postępu naukowo-technicznego¹⁹. Te i inne przemiany życia społeczno-kulturowego sprawiają, że pojawia się wyjątkowo duże zapotrzebowanie na wielostronny i harmonijny rozwój osobowości dzieci i młodzieży, a w szczególności na kształtowanie w nich wrażliwości na wartości moralne oraz moralnych cech charakteru, takich jak: prawość, uczciwość, odpowiedzialność, sprawiedliwość oraz właściwe przekonania etyczne. W wychowaniu moralnym człowieka głównym zadaniem powinno być naturalne wyzwalanie oraz wydobywanie tych sprawności moralnych, które są podstawą czynienia dobra²⁰.

Anna Rzędkowska zauważa, że wraz z rozwojem techniki oraz nauki pojawiają się różne problemy dotyczące natury moralnej, np. wzrastające bezrobocie, kara śmierci, eutanazja, zagrożenia związane z inżynierią genetyczną oraz wiele innych, które mogą dotyczyć w sposób pośredni lub bezpośredni młodego człowieka²¹. Dlatego, jak już wspomniano wcześniej, szczególnie ważne jest dzisiaj wychowanie moralne, „którego głównym

---

¹⁶ Por. L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012, s. 113–114.

¹⁷ Por. J. Lisica, *Dynamizm aretologicznego ukierunkowania wychowania moralnego w świetle cnoty cierpliwości hypomone*, „Studia Humanistica Gedanensia”, 3(2014), s. 47.

¹⁸ Por. J. Górniewicz, *Teoria wychowania (wybrane problemy)*, Olsztyn 2008, s. 97.

¹⁹ Por. M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków 2008, s. 17.

²⁰ Por. A. Róg, M. Orzechowska, *Wychowanie do wartości*, „Edukacja i Dialog”, 2004, nr 5, s. 12.

²¹ Por. A. Rzędkowska, *Aktualność podstaw wychowania moralnego w „Gravissimum educationis”*, „Teologia Młodych”, nr 3(2014), s. 44.

celem jest przyswajanie (przez dzieci i młodzież) wiedzy o problemach moralnych i umiejętności odróżniania tego, co moralnie dobre i godziwe, od tego, co złe, niegodziwe [...] z moralnego punktu widzenia”²².

Sygnalizując aktualność znaczenia wychowania moralnego w dobie współczesności, nie należy zapomnieć o deklaracji Soboru Watykańskiego II o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, która podejmuje próbę określenia istoty i celowości wychowania moralnego. Najpierw podkreśla ona, że prawdziwe wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego i do dobra społeczności, w której tenże człowiek przebywa. Ponadto wzywa do niesienia pomocy człowiekowi, zwłaszcza młodemu, w celu „harmonijnego rozwijania wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych”²³. Te wrodzone właściwości moralne osoby wynikają z samej natury ludzkiej i zmierzają „do zdobywania stopniowo coraz doskonalszego zmysłu odpowiedzialności w należyтым kształtowaniu własnego życia”²⁴.

Rozpatrywana powyżej aktualność znaczenia wychowania moralnego pozwala wysunąć wniosek, że w konfrontacji ze światem współczesnym ten wyjątkowy rodzaj formacji pozostaje działaniem wciąż niedocenianym, a niekiedy wręcz ignorowanym bądź traktowanym marginalnie. Taki stan rzeczy może prowadzić do lekceważenia samej wartości kształtowania postaw moralnych, potrzebnych zwłaszcza we współczesnym świecie.

3. Fundamentalna rola miłosierdzia w systemie wychowawczym

W świetle przeprowadzonych powyżej analiz, rozumiejąc istotę miłosierdzia oraz mając świadomość wagi wychowania moralnego w życiu człowieka, należy teraz podjąć próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, jaką rolę pełni miłosierdzie w procesie kształtowania osobowości młodego człowieka. Jak już wspomniano, skoro miłosierdzie „w swoim właściwym kształcie [...] objawia się jako dowartościowywanie, jako podnoszenie w górę, jako wydobywanie dobra spod nawarstwień zła, które jest w świecie i człowieku”²⁵, to – zdaniem Józefa Zabielskiego – rola miłosierdzia sprowadzać się będzie do kształtowania postawy suponującej istnienie całego zespołu sprawności moralnych, zakorzenionych szczególnie w wychowaniu

---

²² Por. M. Łobocki, *Wychowanie moralne w zarysie*, dz. cyt., s. 12.

²³ DWCh, n. 1.

²⁴ Tamże.

²⁵ DiM, n. 6.

moralnym. W tym rozumieniu, rola miłosierdzia w procesie wychowania moralnego będzie polegała na domaganiu się nie tyle spełniania poszczególnych „uczynków”, ile kształtowania etosu miłosierdzia, czyli stałego i trwałego „bycia miłosiernym” przez całe życie. W tym kontekście warto dodać, że owo „bycie miłosiernym” oznacza zakorzenienie się na zawsze w miłości, która pochodzi od Boga i do Niego prowadzi. Wychowywanie zaś w tym nurcie miłości miłosiernej powinno wyrażać się we wszystkich życiowych sytuacjach. Innymi słowy, rola miłosierdzia w wychowaniu moralnym w głównej mierze kładzie akcent bardziej na trwałym „byciu” przy drugim człowieku potrzebującemu pomocy, niż na sporadycznym „bywaniu” miłosiernym²⁶.

Odkrywanie roli miłosierdzia w wychowaniu moralnym może być rozpatrywane w kontekście różnych dyscyplin i sytuacji. Na szczególną uwagę zasługują związane z nią wartości, ujawniające się w procesie kształcenia i wychowania moralnego. Waclaw Hryniewicz podkreśla, że „miłosierdzie i współczucie otwierają nowe możliwości, dają szansę rozpoczęcia na nowo. Miłosierdzie jest na dłuższą metę skuteczniejsze niż kara. To ono przywraca utracone więzi wspólnoty między ludźmi i umożliwia powrót, odbudowuje poczucie międzyludzkiej solidarności”²⁷. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że rola miłosierdzia w wychowaniu moralnym kryje w sobie wielką siłę twórczą, wymaga też głębszej duchowości, większej odpowiedzialności religijnej i dojrzałości²⁸.

Miłosierdzie i wychowanie moralne powinny więc prowadzić do takiej integracji, by wychowankowie odnajdywali głębszy sens życia i przez to umacniali własną postawę moralną. Na tej podstawie wydaje się słusznym określenie roli miłosierdzia jako fundamentalnej w procesie kształtowania i wychowywania moralnego jednostki ludzkiej. W związku z powyższym, na obecnym etapie wnioskowania naukowego, należy wyszczególnić pięć istotnych elementów konstytuujących rolę miłosierdzia w wychowaniu moralnym.

---

²⁶ Por. J. Zabielski, *Chrześcijańskie miłosierdzie jako personalistyczna zasada życia społecznego*, art. cyt., s. 76; tenże, *Wydobywanie dobra. Teologia chrześcijańskiego miłosierdzia*, Białystok 2006, s. 88–92.

²⁷ W. Hryniewicz, *Miłosierdzie jako zasada pedagogiczna. Kilka refleksji teologa*, w: *Edukacja. Teologia i dialog*, t. 1, red. R. Niparko, J. Skrzypczak, Poznań 2004, s. 108.

²⁸ Por. K. Kraszewski, *Wybrane aspekty kształcenia i wychowania w kontekście poglądów Bogdana Jańskiego*, <http://www.biz.xcr.pl/files/Kraszewski-Wybrane-aspekty-ksztalcenia.pdf> [9.02.2016].

1) „Forma miłości bliźniego” – teologia moralna podaje, że w aspekcie wychowania, miłosierdzie jest formą miłości, która spontanicznie zwraca się ku drugiemu, znajdującemu się w potrzebie. Zatem rola miłosierdzia w aspekcie wychowania moralnego będzie sprowadzała się do wykształcenia postawy solidarności z bliźnim. Wzór takiej postawy ukazał Chrystus w przypowieści o miłosiernym Samarytaninie (Łk 10, 33n), który zauważył, współczuł i podjął konkretne działanie, by pomóc pokrzywdzonemu. W tym kontekście warto dodać, że w myśli ojców Kościoła miłosierdzie zajmowało centralne miejsce w wychowaniu, nie tylko ze względu na obowiązek czynienia dobra względem bliźnich, lecz także ze względu na jego obiektywną wartość w procesie kształcenia osobowości ucznia²⁹.

2) „Kształtowanie wyobraźni miłosierdzia” – tak można nazwać kolejny element konstytuujący rolę miłosierdzia w wychowaniu moralnym. Dzięki tej roli miłosierdzia w wychowaniu kształtuje się postawa nawrócenia ku osobie i trwanie przy niej. Trzeba dodać, że świadomość niemożności zaradzenia wszystkim ludzkim niedolom każe zwrócić się do Boga bogatego w miłosierdzie z ufną modlitwą o pomoc w czynieniu miłosierdzia bliźnim³⁰.

3) „Obrona godności człowieka” – w procesie wychowywania, miłosierdzie uczy postrzegać człowieka jako osobę obdarzoną niezbywalną godnością, rozumną i wolną, powołaną do miłości. Mając świadomość tego, że człowiek został stworzony na Boży obraz i podobieństwo, miłosierdzie uczy także przyjmować postawę obrony godności człowieka, gdy ta zostanie naruszona przez różnorakie działania ze strony otoczenia³¹. Ta rola miłosierdzia jest szczególnie ważna, gdyż bez niej nie może być mowy o budowaniu i pogłębianiu cywilizacji miłości.

4) „Kształtowanie postawy miłosierdzia” – mając na uwadze dynamiczny charakter osobowości jednostki ludzkiej wynikający z wrodzonego pędu do rozwoju, rolą miłosierdzia w wychowaniu moralnym będzie kształtowanie dojrzałej postawy pełnej miłości miłosiernej w stosunku do drugiego człowieka. Jest to uwarunkowane odpowiedzialnym przeżywaniem osobistej słabości oraz gotowością do bycia samemu przedmiotem

---

²⁹ Por. W. Zyzak, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, „Polonia Sacra”, 19(2015), nr 1(38), s. 141.

³⁰ Por. J. Zabiełski, *Wydobywanie dobra...*, dz. cyt., s. 11.

³¹ Zob. A. Nossol, *Personalistyczno-humanistyczny aspekt w doznawaniu i świadczeniu miłosierdzia*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1989, s. 51.

miłosierdzia³². Jednym z obszarów, na którym każdy ma prawo oczekiwać miłosiernej miłości, jest pomoc w rozwoju własnej osobowości³³.

5) „Bodziec do pełnienia czynów miłosierdzia” – w wychowaniu moralnym, miłosierdzie staje się bodźcem do praktykowania czynów miłosierdzia. Jak podaje *Katechizm Kościoła katolickiego*, uczynkami miłosierdzia są dzieła miłości, przez które człowiek przychodzi z pomocą bliźniemu w potrzebach jego ciała i duszy (por. Iz 58, 6–7; Hbr 13, 3). Pouczać, radzić, pocieszać, umacniać, jak również przebaczać i krzywdy cierpliwie znosić – to uczynki miłosierdzia co do duszy. Uczynki miłosierdzia co do ciała to: głodnych nakarmić, bezdomnym dać dach nad głową, nagich przyodziać, chorych i więźniów nawiedzać, umarłych grzebać (por. Mt 25, 31–46)³⁴. Dlatego miłosierdzie w wychowaniu moralnym ma do odegrania rolę zrodzenia w człowieku pragnienia czynienia miłosierdzia względem potrzebujących. Każde mocne doświadczenie, angażujące w sposób istotny całego człowieka, pociąga za sobą potrzebę dzielenia się nim. Z pewnością doświadczenie Bożego miłosierdzia, zestawione z doświadczeniem ludzkiej nędzy i słabości, powinno przynieść wspaniałe czyny miłości miłosiernej względem bliźnich. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że wychowanie moralne byłoby niepełne, gdyby zabrakło w nim wezwania do czynienia miłosierdzia³⁵.

Podsumowując powyższe elementy konstytuujące rolę miłosierdzia w wychowaniu moralnym człowieka, należy zgodzić się z Mieczysławem Polakiem, że znajdują one swoje uzasadnienie w nauczaniu Jana Pawła II. Wiązał on odwołanie się do miłosierdzia Bożego i ludzkiego z sytuacją współczesnego świata, ponieważ w nim ujawniają się nie tylko przeobrażenia budzące nadzieję na lepszą przyszłość człowieka na ziemi, lecz również takie, które łączą się z zagrożeniami sięgającymi dalej niż dotychczas. Ta sytuacja sprawia, że miłosierdzie i jego rola w wychowaniu moralnym jawi się jako jeszcze bardziej konieczna i wyjątkowa w kształceniu młodych pokoleń³⁶.

---

³² Por. W. Zyzak, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, art. cyt., s. 151.

³³ Por. Z. Płużek, *Miłosierdzie w postawie ludzkiej w interpretacji psychologicznej*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, dz. cyt., s. 249–254.

³⁴ Por. KKK, n. 2447.

³⁵ Por. J. Machniak, *Akt zawierzenia świata Bożemu miłosierdziu Jana Pawła II*, w: *Zawierzenie Bożemu miłosierdziu w łagiewnickim sanktuarium. Materiały z sympozjum*, red. J. Machniak, Kraków 2003, s. 38.

³⁶ Por. M. Polak, *Duszpasterstwo miłosierdzia. Miłosierdzie jako paradygmat pastoralnej misji Kościoła*, „Teologia Praktyczna”, 15(2014), s. 9.

Świat współczesny nie jawi się jako podmiot miłosierdzia ani nawet jego chętny biorca. Często dominuje w nim anty-miłosierdzie. Preferuje się postawy, a nawet systemy wychowawcze, które nie mają nic wspólnego z miłosierdziem albo wręcz są jego zaprzeczeniem. To różnego rodzaju formy przemocy, agresji, nacisku i terroru, a także próby ich usprawiedliwiania. Z kolei takie przymioty ludzkie, jak: miłość, miłosierdzie, przebaczenie, łagodność, cierpliwość – są nieobecne albo zupełnie niezrozumiałe³⁷. Ponadto zauważyć można tendencje do tego, by podstawą życia było czerpanie doznań i przyjemności, a wartości są uznawane o tyle, o ile przyczyniają się do tworzenia doznań. Jedną z istotnych konsekwencji tego rodzaju przeobrażeń jest dysfunkcja systemu norm moralnych czy nawet zupełny relatywizm i hedonizm. Dlatego jednym z głównych zadań wychowawczych jest budowanie trwałych fundamentów życia ze wskazaniem na podstawowe wartości – istotne z punktu widzenia pełni osobowego spełnienia się człowieka³⁸.

W tym kontekście, nie trzeba nikogo przekonywać, że szczególnie miłosierdzie jawi się jako fundament wychowania moralnego. W kształtowaniu postawy moralnej chodzi o to, aby człowiek był sprawcą dobra moralnego, które ma stanowić o jego realnej doskonałości. Nie ulega też wątpliwości, że miłosierdzie w procesie formacji moralnej pełni także rolę „przewodnika” na drodze osiągnięcia pełni człowieczeństwa. Tylko tak uformowana osobowość umożliwi człowiekowi dążenie do osiągnięcia świętości.

STRESZCZENIE

Autor artykułu podjął próbę ukazania roli miłosierdzia w wychowaniu moralnym. Punkt wyjścia stanowi ogólne i chrześcijańskie ujęcie miłosierdzia oraz jego znaczenie dla rozwoju osobowego. Podjęte analizy pozwalają sformułować poszczególne aksjomaty ludzkiego miłosierdzia w procesie kształcenia i wychowywania osobowości młodego człowieka. Tak prowadzona refleksja naukowa wskazuje na potrzebę podkreślenia aktualności znaczenia wychowania moralnego w dzisiejszym

---

³⁷ Por. R. Forycki, *Czas i czasy miłosierdzia*, w: *Bóg bogaty w miłosierdzie*, Poznań 2003, s. 337–341 (*Kolekcja „Communio”*, t. 15); J. Kocłęga, *Wierzę w miłosierdzie Boże – nadzieję zbawienia*, <http://wydawnictwo.wit-czestochowa.pl/Editor/assets/tom%201/128-146.pdf> [11.02.2016].

³⁸ Por. A. Regulska, *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, SnR, 17(2013), nr 1(32), s. 149.

świecie. W konkluzji zostały wskazane elementy konstytuujące rolę miłosierdzia w wychowaniu moralnym osoby ludzkiej.

Słowa kluczowe: Boże miłosierdzie, miłosierdzie, moralność, rola miłosierdzia, wychowanie, wychowanie moralne.

SUMMARY

The article attempts to present the role of Divine Mercy in the moral upbringing. The starting point is the general and Christian perspective of mercy and its role in the personal development. The analyses made in the article allow to formulate particular axioms of human mercy in the process of educating and shaping the personality of a young person. This scientific reflection indicates the need to emphasise the relevance of the meaning of moral upbringing in today's world. The conclusion indicates elements that constitute the role of mercy in the moral upbringing of a person.

Key words: Divine Mercy, mercy, morality, the role of Divine Mercy, upbringing, moral upbringing.

BIBLIOGRAFIA

- Sobór Watykański II, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 1965.
- Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia* (30.11.1980)
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2002.
- Franciszek, pap., Bulla *Misericordiae vultus* (11 IV 2015).
- Bławat A.L., *Ewangeliczne miłosierdzie objawiające się w apostołskich zadaniach rodziny*, SnR, 9(2005), nr 2(17), s. 35–46.
- Brzeziński M., *Doświadczenie miłosiernej miłości w życiu rodzinnym*, „Studia Teologiczne”, 26(2008), s. 125–139.
- Chutorański M., *Moralność, rozwój moralny, wychowanie moralne*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, 15(2012), nr 2(58), s. 97–106.
- Duda J., *Miłosierdzie i gospodarka – od gór pobożnych do wspólnego ratowania się w nieszczęściu*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”, 16(2013), s. 201–213.
- Forycki F., *Czas i czasy miłosierdzia*, w: *Bóg bogaty w miłosierdzie*, Poznań 2003, s. 331–341 (*Kolekcja „Communio”*, t. 15).
- Górniewicz J., *Teoria wychowania (wybrane problemy)*, Olsztyn 2008.
- Hryniewicz W., *Miłosierdzie jako zasada pedagogiczna. Kilka refleksji teologa*, w: *Edukacja. Teologia i dialog*, t. 1, red. R. Niparko, J. Skrzypczak, Poznań 2004, s. 97–108.
- Kasper W., *Miłosierdzie. Klucz do chrześcijańskiego życia*, Poznań 2014.

- Kocłęga J., *Wierzę w miłosierdzie Boże – nadzieję zbawienia*, <http://wydawnictwo.wit-czestochowa.pl/Editor/assets/tom%201/128-146.pdf>, [11.02.2016].
- Kraszewski K., *Wybrane aspekty kształcenia i wychowania w kontekście poglądów Bogdana Jańskiego*, <http://www.biz.xcr.pl/files/Kraszewski-Wybrane-aspekty-ksztalcenia.pdf> [9.02.2016].
- Lena M., *Wychowawcze powołanie chrześcijaństwa*, *ComP*, 2(1982), nr 5, s. 26–40.
- Lisica J., *Dynamizm aretologicznego ukierunkowania wychowania moralnego w świetle cnoty cierpliwości hypomone*, „*Studia Humanistica Gedanensia*”, 3(2014), s. 45–64.
- Łobocki M., *Wychowanie moralne w zarysie*, Kraków 2008.
- Machniak J., *Akt zawierzenia świata Bożemu miłosierdziu Jana Pawła II*, w: *Zawierzenie Bożemu miłosierdziu w łagiewnickim sanktuarium. Materiały z sympozjum*, red. J. Machniak, Kraków 2003, s. 25–39.
- Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju*, Warszawa 2003.
- Nossol A., *Personalistyczno-humanistyczny aspekt w doznawaniu i świadczeniu miłosierdzia*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1989, s. 45–52.
- Piowar A., *Miłosierdzie w Nowym Testamencie*, w: *EK*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1089–1090.
- Plużek Z., *Miłosierdzie w postawie ludzkiej w interpretacji psychologicznej*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1989, s. 249–254.
- Polak M., *Duszpasterstwo miłosierdzia. Miłosierdzie jako paradygmat pastoralnej misji Kościoła*, „*Teologia Praktyczna*”, 15(2014), s. 7–21.
- Regulska A., *Rola wartości moralnych w procesie wychowania*, *SnR*, 17(2013), nr 1(32), s. 134–150.
- Róg A., Orzechowska M., *Wychowanie do wartości*, „*Edukacja i Dialog*”, 2004, nr 5, s. 11–18.
- Rzędkowska A., *Aktualność podstaw wychowania moralnego w „Gravissimum educationis”*, „*Teologia Młodych*”, nr 3(2014), s. 44–59.
- Szubartowski L., *O miłosierdziu Boga*, Lublin 2010.
- Zabielski J., *Chrześcijańskie miłosierdzie jako personalistyczna zasada życia społecznego*, „*Rocznik Teologii Katolickiej*”, 8(2009), s. 71–84.
- Zabielski J., *Prawda ludzkiego losu*, Białystok 2000.
- Zabielski J., *Wydobywanie dobra. Teologia chrześcijańskiego miłosierdzia*, Białystok 2006.
- Zarzecki L., *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, Jelenia Góra 2012.
- Zyzak W., *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, „*Polonia Sacra*”, 19(2015), nr 1(38), s. 133–154.